

АНОТАЦІЯ

Ван Мінь. Донаторський чин у розписах храмового комплексу печер Дуньхуану: типологія, композиція, іконографія, стилістика. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії (Ph.D) за спеціальністю 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація. Харківська державна академія дизайну і мистецтв. Харків, 2021.

Дисертація присвячена дослідженню особливостей розвитку донаторського чину в системі розписів буддистського храмового комплексу печер Дуньхуану за весь час його існування. Розкриваються питання історико-культурного контексту, типології, композиції, іконографічного канону та стилістичних характеристик донаторських портретів, як окремого циклу та жанру фрескового живопису, пов'язаного з китайською художньою традицією.

На донаторському портреті зображуються реальні історичні постаті, які надавали фінансову допомогу на будівництво та оздоблення простору сакральних споруд. Світова мистецька практика часів середньовіччя свідчить, що портрети донаторів були відображенням історико-культурних, національно-етнічних і обрядово-релігійних засад функціонування суспільства та демонстрували його соціальну структуру, акцентували увагу на соціальній ієрархії. У китайській традиції в оздобленні внутрішнього простору буддистських храмів портрети жертводавців були невід'ємною частиною іконографічної програми розписів.

Вагома кількість означених зображень знаходиться у храмовому комплексі печер Дуньхуану, що є однією з найбільших історичних пам'яток середньовічного Китаю. Дослідження історико-культурної спадщини цього комплексу здійснюється через необхідність осмислення традицій минулих епох, що реалізує прагнення до збереження культурного багатства нації. Проблему досліджено в контексті історичного розвитку фрескового

середньовічного живопису – починаючи з часів правління династії Північна Лян (IV ст.) до кінця доби володарювання монгольської династії Юань (XIV ст.). Охоплення означеного часового проміжку надало можливість комплексно проаналізувати еволюцію та специфіку донаторського портрету в контексті міжкультурних зв'язків та національних традицій.

Дослідження історіографії роботи дає підставу стверджувати, що наразі у сучасному мистецтвознавстві існує нестача узагальнених праць з аналізу циклу донаторських портретів у системі фрескового живопису печер Дуньхуану. Усе це зумовлює актуальність даної фахової роботи.

Об'єктом дослідження є донаторський чин у стінописі китайського храмового комплексу печер Дуньхуану, а *предметом* – типологічні характеристики, композиційна структура, іконографічні та стилістичні особливості донаторського портрету у системі фрескового живопису Дуньхуану.

У дисертації розглянуто місце і роль донаторських портретів у системі фрескового живопису печер Дуньхуану, досліджено питання індивідуалізації та персоніфікації зображень історичних постатей; виявлені композиційні прийоми розташування портретів жертводавців у загальній структурі розписів та досліджено зміни у репрезентації даного сюжету протягом усього періоду існування Дуньхуану; визначено етапи розвитку, іконографію та формально-стилістичні засади портретів жертводавців як окремого циклу та жанру; здійснено комплексну систематизацію розрізненого матеріалу, який стосується відображення донаторського чину в розписах Дуньхуану; розширено дослідження соціального типажу донаторів та продемонстровано залежність масштабу портрету від соціального положення донатора; здійснено аналіз національно-етнічних рис і культурних ознак у репрезентації даного циклу світських постатей.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку використаних джерел і додатків (таблиць та альбому ілюстрацій).

У *першому розділі* викладено результати аналізу фахової літератури, наведено джерельну базу та обґрунтовано методи дослідження. До кола проблематики залучено загальнотеоретичні наукові праці з історії культури Китаю, які дозволили розглянути вплив буддизму на формування специфіки китайської середньовічної культури, яка посприяла будівництву численних храмів, – центрів розвитку мистецьких традицій, насамперед, фрескового живопису. Відзначено, що у стінописі печер Дуньхуану, поміж вотивних зображень, розповсюдженими були сюжети зі світського життя та портрети жертводавців, ідентифікація яких здійснюється як за підписами у картуші біля портрету, так і за характерним костюмом персонажа.

Визначено, що печери Дуньхуану зазнали суттєвих пошкоджень від різноманітних зовнішніх факторів, що обумовило масштабну кампанію стосовно їхньої консервації та реставрації мистецьких артефактів. Віртуальне обстеження та реконструкція фресок стали можливими завдяки застосуванню сучасних комп'ютерних технологій 3D-сканування та моделювання.

Специфіка теми даної наукової роботи зумовила формування *методики дослідження*, яка базується на поєднанні загальнонаукових (теоретичних та емпіричних) методів дослідження та спеціальних методів мистецтвознавчого аналізу (історіографічний огляд; історико-порівняльний аналіз; художньо–Історичний метод та формально-стилістичний підхід. Комплексне застосування цих методів дозволило проаналізувати історико-культурний контекст створення донаторського чину у фресковому ансамблі Дуньхуану, виявити типологію та соціальний типаж образів, визначити композиційні прийоми розташування портретів жертводавців в системі стінопису, виявити іконографію, дослідити стилістику та пластичні ознаки донаторських портретів.

У *другому розділі* здійснено порівняння буддистської та християнської іконографічної традиції на підставі репрезентації циклу донаторських портретів та виявлені універсальні композиційні прийоми зображення: багатофігурні композиції із розміщенням персонажів за горизонтальними ярусами-регістрами

або зі складним нашаруванням фігур одна на одну (у зображеннях почту або слуг); площинність фігур; відсутність повітряної перспективи; розташування постатей донаторів обабіч магістральної сакральної постаті. Визначено принципові відмінності відображення даного сюжету, такі як: стилістика, ступінь деталізації, кількість портретів донаторів, техніка виконання та специфіка зображення німбів (відмінні форма, колір, ракурс, кількість елементів і призначення).

Відзначено, що схожі зображальні прийоми у настінних розписах візантійських та буддистських сакральних споруд свідчать про певну універсальність людського сприйняття, осмислення та відображення філософських концепцій. Важливим фактом залишається дотримання національно-етнічних, культурних та конфесійних традицій.

Визначено, що у донаторських портретах Дуньхуану прослідковується прагнення до натуралістичності у передачі елементів костюмів та портретної схожості із конкретною особою, що надає їм не лишень художньої, а, перш за все, історичної та репрезентативної цінності. Дослідження зображень жертводавців надало можливість побачити зміну моди на офіційне вбрання, зачіски і прикраси, виявити соціальну приналежність донатора за характером атрибутів та деталей образу. Виявлено, що найчисленнішими поміж портретів меценатів є зображення членів правлячих династій зі світою, представників аристократичних кіл у супроводі слуг, ченців, чиновників, вельмож та їхніх родин.

Композиційний аналіз стінопису печер Дуньхуану продемонстрував, що репрезентація донаторського чину пройшла шлях від інскрипції та незліченних зображень невеликих уніфікованих фігур до великомасштабних індивідуалізованих портретів та багатосотенних процесій. Виявлені композиційні схеми місць розташування донаторських портретів у печерах Дуньхуану: у нижньому регістрі стінопису, у середній частині розпису та у верхній частині стін (над дверним порталом). Зміна масштабів зображень та їхнє місцезосташування вказує на зростання впливу донаторів.

У *третьому розділі* виявлено, що у пластиці буддистської художньої традиції прослідковується прагнення до персоналізації, реалістичності та деталізації. Індивідуалізація портретів донаторів свідчить не лише про зростання рівня майстерності середньовічних китайських митців, а застосовується задля підкреслення їхньої впливовості, соціальної статусності та прагнення залишити по собі слід в історії.

Іконографія фігур донаторів, їхні пози та атрибутика засвідчують використання мотиву молитовного звернення до божества. У циклі часто фігурують жіночі постаті, які демонструють тогочасну моду. Якщо зображення доби правління династії Тан свідчать про розквіт саме китайських художніх традицій, то пізніше, коли Дуньхуан підпадає під вплив не ханських правителів, це віддзеркалюється на відповідних зображеннях донаторів. Але всі впливи поєднуються в один мультикультурний простір Дуньхуану, який саме завдяки донаторським портретам стає уособленням великої китайської культури середньовіччя.

Аналіз донаторського чину фресок Дуньхуану дозволив класифікувати портрети жертводавців за наступними прикметами:

– культурно-соціальні ознаки (*за соціальним статусом*: представники правлячої династії, аристократія та вельможі, іноземні послы, воєначальники, мудреці, ченці, черниці та простолюдини; *за національно-етнічними та культурними ознаками*: ханці, тибетці, уйгури (хотанці, турфанці), монголи, казахи, сяньбей, согдійці; *за гендерною ознакою*: чоловічі та жіночі);

– структурно-композиційні ознаки (*за кількістю фігур*: одиничні та багатофігурні; *за масштабом*: найменші зображення у композиції (порівняно із сакральними сценами), портрети середнього розміру (дорівнюють фігурам бодхісаттв) та великомасштабні зображення; *за місцем розташування*: у нижньому регістрі, у середній частині розпису та у верхній частині стін (над дверним порталом);

– іконографічні та формально-стилістичні ознаки (*за ступенем індивідуалізації*: написи з ім'ям без портретного малюнка, уніфіковані

портрети, типізовані зображення та портрети з детальною персоніфікацією; *за рівнем деталізації*: узагальнені розписи (до періоду Тан) та портрети з високим рівнем деталізації; *за характером живописної манери*: площинні зображення де переважає лінеарність і, поєднання лінійного малюнка із кольоровим силуетом) та об'ємні зображення (спроби об'ємного моделювання форми).

Дослідження циклу донаторських портретів у стінописі Дуньхуану надало можливість виявити основні принципи їхньої репрезентації:

– *принцип індивідуалізації та персоніфікації*. Реалізується через прийоми відображення національно-етнічних і культурних ознак (риси обличчя, характер національного вбрання, символіка), а також завдяки інскрипції із зазначенням імені донатора, його походження та чеснот;

– *принцип репрезентації соціального статусу*. Втілюється через масштаб зображення (відповідно до ієрархічного положення жертводавця) та моделювання атрибутів та прикрас, що свідчать про статус донатора (наприклад, корона);

– *принцип емоційного забарвлення*. Прослідковується у групових портретах, де жертводавці відображаються з живою мімікою та динамічними жестами. В одиничних портретах обличчя донаторів, їхня постать, жести та міміка втілюють спокій, душевну врівноваженість та релігійну відданість.

Широка варіативність лінеарного малюнка, різні колористичні схеми та підходи до репрезентації постатей донаторів у фресках Дуньхуану свідчать про зростання рівня художньої майстерності китайських митців середньовіччя й підсилення уваги до донаторського циклу в цілому. Визначено, що у період ранніх Північних династій зображення донаторів відігравали другорядну роль та були типізованими фігуративними фризами, то у пізніший період розвитку стінопису Дуньхуану портрети жертводавців стають одним з найголовніших сюжетних циклів стінопису. Це підтверджує і збільшення масштабів зображень, і зростання рівня індивідуалізації та

персоніфікації з акцентуванням на національно-етнічних рисах та соціальному статусі, і спроби моделювання об'ємної форми.

Саме аналіз донаторського циклу розписів надає найширший спектр інформації про китайську культуру середньовічної доби та розкриває феномен буддистського храмового малярства й мистецтва в цілому на прикладі комплексу печер Дуньхуану.

Ключові слова: Дуньхуан, храмове малярство, фреска, донаторський портрет, репрезентація, типологія, композиція, іконографія, стилістика.

ABSTRACT

Wang Min. Donators' Cycle in the Murals of the Temple Complex of the Dunhuang Caves: Typology, Composition, Iconography, Stylistics. –

Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for a Doctor of Philosophy (Ph.D) in the specialty 023 – Fine Arts, Decorative Arts, Restoration. Kharkiv State Academy of Design and Arts. Kharkiv, 2021.

This research work focuses on the features of the system of donator's rank in the murals of Buddhist temple complex of caves in Dunhuang during the whole time of its existence. The issues of historical and cultural context, typology, composition, iconographic canon and stylistic characteristics of donator's portraits as a separate cycle and genre of fresco painting associated with the Chinese artistic tradition are brought to light.

The donator's portrait is a depiction of real historical figures, which provided financial assistance for the construction and decoration of sacred buildings. The world artistic practice of the Middle Ages showed that the portraits of patrons were a reflection of historical, cultural, national-ethnic and ceremonial-religious principles of society and demonstrated its social structure, revealed the status stratification. In the Chinese tradition, portraits of sacrificers were an integral part of the iconographic program of the paintings in the interior decoration of Buddhist temples.

A significant number of these images are located in the temple complex of Dunhuang Caves, which is one of the largest historical monuments of the medieval China. The study of the historical and cultural heritage of this complex is carried out in connection with the need to understand the traditions of past ages, which realizes striving for preserving the cultural wealth of the nation. The problem is perceived in the context of the historical development of medieval fresco painting – from the reign of the Northern Liang dynasty (IV century) to the end of the Mongol Yuan dynasty (XIV century). The coverage of this period gave an

opportunity of comprehensively analyze of the evolution and specifics of the donator's portrait in the context of intercultural ties and national traditions.

The study of the historiography of the work gives causes to assert that presently in history of modern art there is a lack of generalizing broad works dedicated to the analysis of the cycle of donator's portraits in the system of fresco painting of Dunhuang Grottoes. All this determines the relevance of this study.

The object of research is donator's rank in the frescoes of the Chinese temple complex of Dunhuang Caves, *and the subject* is typological characteristics, compositional structure, iconographic and stylistic features of the sacrificer's portrait in the system of fresco paintings in Dunhuang.

The thesis considers the place and role of donator's portraits in the system of fresco paintings of Dunhuang Caves, the issues of individualization and personification of images of historical figures were investigated; the compositional methods of arranging portraits of donors in the general structure of paintings of Dunhuang Grottoes were caught out and the changes in the representation of this plot during the whole period of Dunhuang's existence were found out; the stages of development, iconography, formal and stylistic principles of donator's portraits as a separate cycle and genre were determined; a comprehensive systematization of disparate material on the reflection of the donator's rank in the paintings of Dunhuang was made; the research of the social type of protectors was expanded and the dependence of the scale of the portrait on the social position of the patron was demonstrated; the consideration of national, ethnic and cultural features in the representation of this cycle of secular figures was carried out.

The work consists of an introduction, three chapters, conclusions, a list of references and applications (tables and album of the images).

The first chapter presents the results of the analysis of specialized literature, provides the source base and substantiates the research methods. The problem includes general theoretical scientific works on the history of Chinese culture. It allowed considering the influence of Buddhism on the formation of the specifics of Chinese medieval culture, that contributed to the construction of numerous

temples, which became the pivots of artistic traditions, especially frescoes. It is noted that in the frescoes of the Dunhuang Caves, among the votive images, there were scenes from secular life and portraits of donators. Such personages were identified by the signatures in the cartouche near the image and/or by the costume of the person.

It is noted that the Dunhuang Grottoes were severely damaged by various external factors, which led to a large-scale campaign for their conservation and restoration of artistic artifacts. Virtual inspection and reconstruction of frescoes has become possible due to the usage of modern computer technology of 3D-scanning and modeling.

The specificity of the topic of this research work defined the formation of *research methods*, which are based on a combination of general scientific research methods (theoretical and empirical) and special methods of art analysis (historiographical review; historical-comparative analysis; artistic-historical method and formal-stylistic analysis). Comprehensive application of these methods allowed to analyze the historical and cultural context of the donator's rank in the fresco ensemble of Dunhuang, to identify the typology and social type of images, to determine the compositional arrangements of portraits of benefactors in the mural system, to designate iconography, to study their stylistics and plastic character.

The second chapter compares the Buddhist and Christian iconographic traditions in the representation of a series of donator's portraits and clarifies universal compositional techniques of such image: the multi-figure compositions with characters in horizontal rows or with complex layering of figures on each other (in images of retinue or servants); the flatness of figures; the lack of aerial perspective; the location of donator's figures on both sides of the main sacred image. There were defined the main differences in the display of this plot, such as: style, level of detail, number of portraits of benefactors, technique and image of halos (different shape, color, angle, number of elements and purpose).

It is noted that similar pictorial techniques in the murals of Byzantine and Buddhist sacred buildings indicated a certain universality of human perception, understanding and reflection of philosophical concepts. The important fact is following the ethnic, cultural and religious traditions.

It has been determined that in Dunhuang's donor portraits was shown an intention to the naturalistic representation of costume elements and image resemblance to a specific person. That gives them not only artistic, but, above all, historical and representative value. The study of donator's portraits provided an opportunity to see the change in fashion for formal attire, hairstyles and jewellery, to identify the social affiliation of the patron by the nature of the attributes and details of the image. It was found that the most numerous among the portraits of donators are images of members of the royal dynasties with a retinue, representatives of aristocratic circles accompanied by servants, monks, officials, nobles and their families.

The compositional analysis of the murals in Dunhuang Grottoes has shown that the representation of the donator's rank has gone from the inscription and numerical images of small unified figures to large-scale individualized portraits and huge processions of hundreds of people. The compositional schemes of the ~~donor~~ donator's portraits locations in frescoes of Dunhuang Caves were revealed: in the lower register of the mural, in the middle part of the painting and in the upper part of the walls (above the door portal). Changing the scale of images and their location indicates an increasing influence of donors.

In the third chapter it is ostended that in the plasticity of the Buddhist artistic tradition there was an aspiring for personalization, realism and detailing. The individualization of donator's portraits shows not only the growth of the skill of medieval Chinese artists, but also aims to emphasize their significance, social status and striving to be remembered by descendants, leave a trace in history.

The iconography of the donator's figures, their poses and attributes testify the usage of the motive for praying to the deity. The female images are often emerged in the cycle. They demonstrated the fashion of the time. If the images of

the Tang Dynasty had showed the flourishing of Chinese artistic traditions, then later, when Dunhuang came under the influence of non-Khan rulers, this was reflected in the relevant images of protectors. But all the influences are combined into one multicultural space of Dunhuang, which, owing to the benefactor's portraits, became the embodiment of the great Chinese culture of the Middle Ages.

The analysis of the donor rank of Dunhuang's frescoes allowed to classify the portraits of donators by:

- cultural and social characteristics (*by social status*: representatives of the ruling dynasty, aristocracy and nobles, foreign ambassadors, military leaders, sages, monks, nuns and commoners; *by national, ethnic and cultural characteristics*: Khans, Tibetans, Uighurs (Khotans, Turfans) Mongols, Kazakhs, Xianbei, Sogdians; *by gender*: male and female);

- structural and compositional features (*by number of figures*: single and multi-figure; *by scale*: the smallest images in the composition (compared to sacred scenes), medium-sized portraits (equal to bodhisattva figures) and large-scale images; *by location*: lower register, middle part painting and at the top of the walls (above the door portal);

- iconographic and formal-stylistic features (*according to the degree of individualization*: inscriptions with the name without a portrait drawing, unified portraits, typed images and portraits with detailed personification; *by level of detailing*: generalized paintings (up to the Tang period) and portraits with a high level of detailing; *by the nature of the pictorial manner*: planar images (dominant linearity, combination of linear pattern with colour silhouette) and three-dimensional images (attempts at three-dimensional modelling of the shape).

A study of the cycle of donor portraits in Dunhuang's murals provided an opportunity to identify *the basic principles of their representation*:

- *the principle of individualization and personification*. It is implemented through the methods of reflecting of the national-ethnic and cultural features (facial features, the nature of the national dress, symbols), as well as through inscription indicating the name of the patron, his origin and virtues;

– *the principle of representation of social status*. It is incarnated through the scale of the image (according to the hierarchical position of the donor) and the modelling of attributes and ornaments that indicate the status of the donator (for example, crown);

– *the principle of emotional colouring*. It is traced in group portraits, where contributors are depicted with lively facial expressions and dynamic gestures. In single portraits of donators their faces, figure, gestures and facial expressions express calm, mental balance and religious devotion.

The wide variability of the linear pattern, different colour schemes and approaches to the representation of donator's figures in Dunhuang's frescoes indicate the growing level of artistic skill of medieval Chinese artists and increased attention to the donator's cycle as a whole. It is determined that in the period of the early Northern dynasties the images of donators played a secondary role and were presented in the form of typified figurative friezes, then in the later period of development of Dunhuang murals, the portraits of protectors became one of the most important plot cycles of frescoes. This is confirmed by the increase in the scale images, and the growth of the level of individualization and personification with an emphasis on national and ethnic features and social status, and attempts to model the three-dimensional shape.

We conclude that the analysis of the donator's cycle of paintings that provides the widest range of information about Chinese culture of the Middle Ages and discovers the phenomenon of Buddhist temple painting and art in general on the example of the Dunhuang cave complex.

Keywords: Dunhuang, temple painting, fresco, donor portrait, representation, typology, composition, iconography, stylistics.

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ, В ЯКИХ ОПУБЛІКОВАНІ ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Ван М. Світські постаті в сакральному просторі: портрети донаторів у розписах Дуньхуана. *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті* : зб. наук. пр. Харків : ХДАДМ, 2018. № 5. С. 60-71.

2. 汪旻《志愿者在敦煌佛教的山洞和基督教拜占庭帝国的教堂：比较方面》.《艺术殿堂》(杂志主编：刘桂香). 吉林省延吉市是由中华人民共和国新闻出版总署、- 刘桂香。2019. № 3. 页面. 5 [Ван Мінь Донаторський чин у розписах буддійських печер Дуньхуану та християнських храмів візантійської традиції: порівняльний аспект. *Храм мистецтв*. (Ред. Лю Гуйлян). Яньцзи: Головне управління преси та видавництв Китайської Народної Республіки– Женьмінбянь, 2019. № 3. С. 5] (Китайською мовою)

3. Wang M. The Problem of Individualization of Donor Portraits in the Cave Paintings of Dunhuang Grottoes. *Arta. Seria Arte Vizuale, Arte Plastice, Arhitectură*. (red. șef. Mariana Șlapac). Chișinău: Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei, 2020. Serie nouă. Vol. XXX, nr. 1. P. 155-161. (doi.org/10.5281/zenodo.3938713). (**Scopus**) (Англійською мовою)

4. Ван М. Портрети донаторів у храмових розписах Дуньхуану: національно-етнічні та культурні ознаки. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Гельветика, 2020. Вип. 31. Т. 1. С. 172-179.

5. Котляр Е.А., Ван М. Иконография донаторского чина в росписях буддистского храмового комплекса Дуньхуан. *The European Journal of Arts, Premier Publishing s.r.o. Vienna*, 2021. № 1. С. 10-14.

ПУБЛІКАЦІЇ, ЯКІ ДОДАТКОВО ВІДОБРАЖАЮТЬ
НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Котляр Е., Ван М. Опыт исследования межкультурных связей в китайской и еврейской художественной традиции: мотив трех зайцев в круге в росписях пещер Дуньхуана и синагог Восточной Европы. *Cultural Heritage: Research, Valorization, Promotion*. Edition XII. International Scientific Conference, Chisinau, May 28-29, 2020. Chisinau: Institute of Cultural Heritage, 2020. С. 44.

2. Ван М. Універсальні художні прийоми середньовічного фрескового живопису у художній традиції буддизму та християнства. *Сьомі Платонівські читання: тези доп. міжнар. наук. конф. пам'яті академіка Платона Білецького (1922–1998), присвяченої 60-річчю факультету теорії та історії мистецтва НАОМА, Київ, Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури, 23 листопада 2019 р. Київ, 2020. С.184-185.*

3. Ван М. Фресковий живопис як відображення буддизму у сакральній архітектурі Китаю часів Середньовіччя (на прикладі Дуньхуану). *Постать мистця у векторі сучасних художніх трансформацій: український вимір: тези доп. міжнар. наук.-пр. конф., Харків, ХДАДМ, 15 листопада 2019 р. Харків, 2019, С.14-16.*

4. Ван М. Сакральний мотив трьох зайців у колі, як приклад міжкультурних та міжконфесійних зв'язків. *Мистецька освіта в Україні і світі: стандарти професіоналізму та нова комунікативна реальність: тези доп. наук.-теор. конф. проф.-викл. скл., аспір. і здоб. ЛНАМ, Львів, Львівська національна академія мистецтв, 20 листопада 2019 р. Львів, 2019. С.70-71.*

5. Wang M. The Problem of Individualization of Donor Portraits in the Cave Paintings of Dunhuang Grottoes. *Cultural Heritage: Research, Valorization, Promotion. 11th edition: From Knowledge to Safeguarding and Conserving*. International Scientific Conference, Chisinau, 29-31.10.2019. Chisinau: Institute of Cultural Heritage, 2019. P. 135-136.

6. Ван М. Розвиток донаторського чину у розписах печер Дуньхуану. *Шості Платонівські читання: тези доп. міжнар. наук. конф. пам'яті академіка Платона Білецького, присвячені 20-річчю від дня смерті П.О. Білецького, Київ, Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури, 24 листопада 2018 р. Київ, 2019. С.176.*

7. Ван М. Образи апсар у розписах печерного комплексу Дуньхуан. *Міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні питання мистецтвознавства та мистецької освіти: сучасність і перспективи»:* збірник статей. 18-19 жовтня 2018 р., ХДАДМ. Харків, 2018. С. 16-18.

8. Ван М. Культурные влияния в росписях буддийского пещерного комплекса Дуньхуан. *Cultural Heritage: Research, Valorization, Promotion. 10th edition: Through Science, to Cognition of National Heritage.* International Scientific Conference, Chisinau, 30-31.05.2018. Chisinau: Institute of Cultural Heritage, 2018.

9. Ван М. Портретна галерея донаторів у розписах печер Дуньхуану. *Всеукр. наук. конф. проф.-викл. скл. і студ. ХДАДМ за підс. роб. 2017/2018 навч. року :* зб. ст. 25 травня 2018 р., ХДАДМ. Харків, 2018. С. 10-12.

10. Ван М. Мотив путешествия по Великому Шелковому пути в росписях пещер Дуньхуана. *Педагогічні аспекти підготовки викладачів з візуального мистецтва та дизайну: сучасність і перспективи :* зб. мат. міжнар. наук.-метод. конф. проф.-викл. скл. і мол. учених в рамках ІХ Міжнар. форуму «Дизайн-освіта 2017», Харків, ХДАДМ, 9-12 жовтня 2017 р. Харків: ХДАДМ, 2017. С. 133-136.

11. Ван М. Культурно-художня спадщина Дуньхуана та етапи її вивчення. *Всеукр. наук. конф. проф.-викл. скл. і студ. ХДАДМ за підсум. роб. 2016/2017 навч. року:* зб ст. 17 травня 2017 р. ХДАДМ. Харків, 2017. С. 13-15.